

УДК: 159.942.5:371.5

АНАЛІЗ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

І.В.Войціх

У статті представлено аналіз стану сформованості емоційної компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Для вивчення стану сформованості означеної компетентності за основу було взято виокремлені структурні компоненти (когнітивний, діяльнісний, особистісний, мотиваційно-ціннісний), критерії й відповідні їм показники та рівні, що характеризують сформованість емоційної компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. У роботі застосовуються такі методи дослідження як аналіз, систематизація, узагальнення, психодіагностичні методика, методи кількісної та якісної обробки даних. Констатується окремо по кожному з рівнів (низький, середній, достатній, високий) стан сформованості емоційної компетентності майбутніх психологів.

Ключові слова: емоційна компетентність психолога; критерії: когнітивний, діяльнісний, особистісний, мотиваційно-ціннісний; рівні сформованості емоційної компетентності майбутніх психологів: низький, середній, достатній, високий.

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ СФОРМИРОВАННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

І.В.Войціх

В статье представлен анализ состояния сформированности эмоциональной компетентности будущих психологов в процессе профессиональной подготовки. Для изучения состояния сформированности указанной компетентности за основу были взяты выделенные структурные компоненты (когнитивный, деятельностный, личностный, мотивационно-ценностный), критерии и соответствующие им показатели и уровни, характеризующие сформированность эмоциональной компетентности будущих психологов в процессе профессиональной подготовки. В работе применяются такие методы исследования как анализ, систематизация, обобщение, психодиагностические методики, методы количественной и качественной обработки данных. Констатируется отдельно по каждому из уровней (низкий, средний, достаточный, высокий) состояние сформированности эмоциональной компетентности будущих психологов.

Ключевые слова: эмоциональная компетентность психолога; критерии: когнитивный, деятельностный, личностный, мотивационно-ценностный; уровни сформированности эмоциональной компетентности будущих психологов: низкий, средний, достаточный, высокий.

THE ANALYSIS OF STATE OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL PREPARATION

I.V. Voytsikh

The analysis of the state of formation of emotional competence of future psychologists in the process of professional preparation is represented in this article by the author. For the learning of the state of formation of the shaped competence separated structural components (cognitive, active, personal, motivational and valuable) criteria and indexes and levels, correspondent to them, which characterize the formation of emotional competence of future psychologists in the process of professional preparation were taken as a ground. Such methods of research as analysis, systematization, generalization, psycho-diagnostic methods, methods of qualitative and quantitative working with data are used in work. The state of formation (low, medium, sufficient, high) of emotional competence of future psychologists is admitted separately in every level.

Keywords: emotional competence of psychologist; criteria; cognitive, active, personal, motivational and valuable; levels of formation of emotional competence of future psychologists: low, medium, sufficient, high.

Переважна більшість педагогів та науковців вважають, що підготовка фахівців у будь-якій сфері повинна здійснюватися на новій концептуальній основі в рамках компетентнісного підходу. Поняття компетенції та компетентності є центральними категоріями компетентнісного підходу в освіті, які в педагогічній науці досить плідно розробляються і різнобічно розглядаються [4, с. 23-30].

Одним із вирішальних чинників професійної компетентності майбутніх психологів є формування емоційної компетентності в процесі підготовки. Адже вона дозволяє забезпечити майбутньому психологу ефективну міжособистісну взаємодію у професійній діяльності, є показником психологічного здоров'я та соціального становлення. Актуалізована емоційна компетентність включає до себе самоусвідомлення, емоційне самопізнання власної особистості, пізнання та розуміння емоційних проявів інших людей. Емоційна компетентність формується у процесі життєдіяльності під впливом генетичних передумов, зовнішніх і внутрішніх детермінант [1].

На теренах української науки «емоційну компетентність» досліджували І.Матійків, О.Льошенко, В.Федорчук, О.Лазуренко та ін. На зарубіжному та російському просторі проблемі «емоційної компетентності» присвячені праці таких дослідників як К.Саарні, М.Райнольдс, Р.Бак, І.Андреева, В.Слепкова, Д.Гоулман, О.Яковлева, Г.Юсупова, Ф.Іскандерова та ін.

Мета статті: аналіз стану сформованості емоційної компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки.

Аналіз стану сформованості емоційної компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки здійснений згідно результатів констатувального експерименту. Для зручності обробки та представлення результатів дослідження, досліджувані були розділені за регіонами, тобто два ВНЗ м. Хмельницького та два ВНЗ м. Києва.

З метою перевірки когнітивного критерію нами був розроблений тест. Результати виявлення показників когнітивного критерію показують, що наявність чітких знань про емоційну компетентність психологів у студентів мають свої варіації. Так, наприклад, із числа студентів ВНЗ м. Хмельницького абсолютна успішність складає 10,15%, якісна успішність – 42,19%, задовільно – 42,97%, незадовільно – 4,69%. Із числа студентів ВНЗ м. Києва абсолютна успішність складає 11,96%, якісна успішність – 42,39%, задовільно – 41,85%, незадовільно – 3,80%. Отже, можна зробити висновок, що амплітуда коливання значень є не значною, але потребує уваги відсоток результатів успішності «задовільно».

Для діагностики різних аспектів емоційного інтелекту в дослідженні використано опитувальник емоційного інтелекту ЕмІн Д.Люсіна [5]. Результати дослідження емоційного інтелекту показали, що:

– за шкалою «міжособистісний інтелект», яка відображає здібність студентів до розуміння емоцій інших людей та управління ними, дуже високий рівень виявлено у 5,77%, високий рівень – у 14,10%, середній – у 66,99%, низький – у 12,50% та дуже низький – у 0,64% студентів;

– за шкалою «внутрішньоособистісний інтелект», що відображає здібність студентів до розуміння власних емоцій та управління ними, дуже високий рівень виявлено у 7,05% студентів, високий рівень – у 14,75%, середній – у 62,50%, низький – у 14,10% та дуже низький – у 1,60% студентів;

– за шкалою «розуміння емоцій», що відображає здібність студентів до розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, дуже високий рівень виявлено у 6,09% студентів, високий рівень – у 16,03%, середній – у 62,18%, низький – у 13,46% та дуже низький – у 2,24% студентів;

– за шкалою «управління емоціями», що відображає здібність студентів до управління власними емоціями та емоціями інших людей, дуже високий рівень виявлено у 6,73% студентів, високий рівень – у 14,42%, середній – у 65,71%, низький – у 12,50% та дуже низький – у 0,64% студентів.

Отже, за результатами опитувальника емоційного інтелекту ЕмІн (Д. Люсін) виявлено незначне переважає рівнів розвитку всіх показників емоційного інтелекту студентів м. Києва порівняно з відповідними показниками емоційного інтелекту студентів м. Хмельницького.

Діяльнісний критерій перевірявся за допомогою методики самооцінки емоційної креативності, розробленої Дж. Ейверилом у 1999 році, адаптований І. Андреевою у 2010 році [2, с.359; 3, с. 75-81]. Отримані результати дослідження самооцінки емоційної креативності свідчать про те, що:

– за рівнем підготовленості, який означає обізнаність про емоції та інтереси до них, дуже високий рівень виявлено у 6,09% студентів, високий рівень – у 14,42%, середній рівень – у 53,2%, низький рівень – у 22,44%, дуже низький – у 3,85% студентів;

– за рівнем новизни, що визначається як тенденції відчувати незвичайні і ті переживання, які важко піддаються опису, дуже високий рівень виявлено у 3,85% студентів, високий рівень – 14,74%, середній рівень – у 53,85%, низький рівень – у 24,04%, дуже низький – у 3,52% студентів;

– за рівнем ефективності, що означає вміння виражати емоції майстерно і щиро та наявність певної практики в емоціональній експресії, дуже високий рівень виявлено у 2,56% студентів, високий рівень – 12,18%, середній рівень – у 59,62%, низький рівень – у 21,47%, дуже низький – у 4,17%;

– за рівнем автентичності, який виявляється в умінні виражати емоції щиро, якщо вони при тому сумісні з найважливішими інтересами особистості і сприяють її благополуччю, дуже високий рівень виявлено у 2,24% студентів, високий рівень – 13,46%, середній рівень – у 53,21%, низький рівень – у 26,28%, дуже низький – у 4,81% студентів.

Отже, аналізуючи отримані дані, можна зробити висновок про те, що такі рівні як дуже високий рівень підготовленості (+3,7%), середній рівень новизни (+2,55%), середній рівень ефективності (+4,38%), середній рівень автентичності (+2,55%) значно переважає у студентів м. Києва. Проте, у студентів м. Хмельницького переважають такі рівні як високий рівень підготовленості (+3,37%), низький рівень новизни (+5,6%), низький рівень ефективності (+4,66%).

Для виявлення показників особистісного критерію використовувалися: методика діагностики рівня емпатійних здібностей (В. Бойка), методика діагностики загальної комунікативної толерантності В. В. Бойка, тест-опитувальник особистісної зрілості Ю.З.Гільбуха.

Згідно результатів методики діагностики рівня емпатійних здібностей (В.Бойка) за показником «загальний рівень емпатії», що оцінює уміння студентів співпереживати і розуміти думки та відчуття інших людей, виявлено: дуже високий рівень – у 22,76% студентів, середній рівень – у 50,64%, знижений – у 19,23% та дуже низький – у 7,3% студентів.

Загальний рівень емпатії студентів формується на основі трьох видів емпатії. Так, у 58,33% студентів (65,63% студентів м. Хмельницького та 53,26% студентів м. Києва) виявлено раціональний канал емпатії, що характеризує спрямованість уваги, сприйняття і мислення цих емпатуючих студентів на сутність будь-якої іншої людини – її стан, проблеми, поведінку. У 61,54% студентів (60,16% студентів м. Хмельницького та 62,50% студентів м. Києва) простежується емоційний канал емпатії, що характеризує здатність емпатуючих студентів входити в емоційний резонанс з оточуючими їх людьми – співпереживати, брати співучасть. Щодо інтуїтивного каналу емпатії, то він властивий 49,04% студентам (46,88% студентів м. Хмельницького та 50,54% студентів м. Києва), що здатні розуміти поведінку партнерів, діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них, спираючись на досвід підсвідомості.

У 54,81 % студентів (55,47 % студентів м. Хмельницького та 54,35 % студентів м. Києва) виявлено установки, які сприяють емпатії і характеризуються як такі, що сприяють та полегшують дію всіх емпатійних каналів. Тобто у них відсутні перешкоди з боку установок для ефективності емпатії та їхні емпатійні канали діють активніше і надійніше.

60,26% студентів (60,94% студентів м. Хмельницького та 58,78% студентів м. Києва) володіють проникаючою здатністю до емпатії, як важливої комунікативної властивості, яке дозволяє створювати атмосферу відкритості, довірливості, порядності у взаємодії з іншими людьми.

У 58,01% студентів (58,59% студентів м. Хмельницького та 57,61% студентів м. Києва) виявлено здібності до ідентифікації в емпатії, що є необхідною умовою успішної емпатії і дає змогу зрозуміти інших людей на основі співпереживання, ставити себе на місце партнера.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що найрозвиненішим у показнику загального рівня емпатії в групі досліджуваних студентів м. Хмельницького є раціональний канал емпатії, а в групі студентів м. Києва – емоційний. Крім того, в групі студентів м. Хмельницького дещо вищими виявилися установки, які сприяють емпатії (+ 1,12%), проникаюча здатність до емпатії (+2,16%) та ідентифікація в емпатії (+ 0,98%).

За результатами психодіагностичного обстеження за методикою діагностики загальної комунікативної толерантності (В. Бойко) у досліджуваній групі студентів виявлено у 15,38% студентів (13,28% студентів м. Хмельницького та 16,85% студентів м. Києва) високий рівень комунікативної толерантності, для яких характерні наступні ознаки: швидке, своєчасне і точне орієнтування в ситуації взаємодії і в партнерах; прагнення зрозуміти іншу людину в контексті вимог конкретної ситуації; установка в контакт не тільки на справу, а й на партнера та ін. У 67,63% студентів (67,97% студентів м. Хмельницького та 67,39% студентів м. Києва) простежується середній рівень комунікативної толерантності, для якого характерним є невміння пристосовуватись до партнера по комунікативній взаємодії, прагнення змінити («переробити») перш за все партнера, а не себе. У 16,99 % студентів (18,75 % студентів м. Хмельницького та 15,76 % студентів м. Києва) виявлено низький рівень комунікативної толерантності, який пояснюється відсутністю у них настанови на ефективне спілкування, що перешкоджає налагодженню ефективних стосунків з однолітками і викладачами, а також заважає особистісному й професійному самовизначенню. Отримані результати свідчать про переважання середнього рівня загального показника комунікативної толерантності в усіх студентів даної вибірки.

За результатами тесту-опитувальника особистісної зрілості Ю. Гільбуха виявлено: 15,38% студентів з дуже високим рівнем та 21,47% студентів з високим рівнем, 48,73% студентів із задовільним рівнем та 14,42% студентів з незадовільним рівнем мотивації досягнення, що показує відповідні рівні загальної спрямованості навчальної діяльності студентів на значущі життєві цілі, прагнення до максимально повної самореалізації, самостійності, ініціативності, прагнення до лідерства, досягнення високих результатів. У 9,30 % студентів виявлено дуже високий рівень, у 20,83% студентів – високий рівень, у 62,18% студентів – задовільний рівень та у 7,69% студентів – незадовільний рівень ставлення до власного Я, що показує відповідні рівні впевненості у власних можливостях, задоволення власними здібностями, темпераментом і характером, власними знаннями, уміннями і навичками, адекватної самооцінки та вимогливості до себе.

Щодо рівня розвитку почуття громадянського обов'язку, що показує відповідні рівні патріотизму, інтересу до суспільно-політичного життя, почуття професійної відповідальності, потреби у спілкуванні, то у 15,70 % студентів простежується дуже високий рівень, у 24,04 % студентів – високий рівень, у 50,64% студентів – задовільний рівень та у 9,62% студентів – незадовільний рівень. У 10,28% студентів виявлено дуже високий рівень, у 18,27% студентів – високий рівень, у 60,26% студентів – задовільний рівень та у 11,22% студентів – незадовільний рівень життєвої установки, що показує відповідні рівні розуміння відносності сенсу життя, переважання раціонального над емоційним, емоційної врівноваженості,

розсудливості. 25,32% студентів проявили дуже високий рівень, 40,71% – високий рівень, 33,65% – задовільний рівень та 0,32% – незадовільний рівень здатності до психологічної близькості з іншими людьми, що показує відповідні рівні доброзичливості до людей, емпатії, уміння слухати, потреби в духовній близькості з іншими людьми.

Для виявлення показників мотиваційно-ціннісного критерію використовувалися методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері О.Потьомкіної, методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т.Елерса, методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т.Елерса.

Результати тестування за допомогою методики діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребній сфері О.Потьомкіної показали орієнтаційні установки студентів. Так, у групі досліджуваних студентів провідними є орієнтація на процес (67,94 % осіб), орієнтація на альтруїстичні цінності (63,18 % осіб), орієнтація на працю (51,43 % осіб) та орієнтація на свободу (87,94 % осіб).

За результатами тестування з допомогою методик діагностики особистості на мотивацію до успіху та до уникнення невдач Т. Елерса виявлено: 15,06% студентів (15,62% студентів м. Хмельницького та 14,67% студентів м. Києва) із дуже високим рівнем та 21,79% студентів (24,22% студентів м. Хмельницького та 20,11% студентів м. Києва) з високим рівнем мотивації до успіху, для яких характерним є глибоке усвідомлення залежності свого професійного успіху від самопізнання, самоконтролю й самовдосконалення та усвідомлення потреб, пов'язаних із особистісним зростанням. У цих студентів з'являються: сила волі, самовладання, самоконтроль й відповідальність за власні дії, що неодмінно підвищує їхню успішність під час вирішення пізнавальних завдань. У 48,73% студентів (42,19% студентів м. Хмельницького та 53,26% студентів м. Києва) виявлено середній рівень мотивації до успіху, що показує достатню сформованість усіх компонентів мотивації. Ці студенти зазвичай активні, ініціативні, свідомо прагнуть опанувати знання й навички, вміють працювати організовано й докладають зусиль для досягнення бажаного результату. 14,42% студентів (17,97 % студентів м. Хмельницького та 11,96 % студентів м. Києва) проявили низький рівень мотивації до успіху, тобто їхні особистісні професійно значущі якості проявляються слабо й не завжди їх можна виявити, мотив характеризується через усвідомлення «потрібно» і, як правило, пов'язаний із зовнішньою стороною процесу, орієнтований на формальний успіх, досягнення оцінного результату.

Протилежною мотиваційною тенденцією до досягнення успіху є мотивація уникнення невдачі. Так, результати тестування за допомогою методик діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса показують: 6,09% студентів (8,59% студентів м. Хмельницького та 4,34% студентів м. Києва) з дуже високим рівнем та 12,18% студентів (16,41% студентів м. Хмельницького та 9,24% студентів м. Києва) з високим рівнем мотивації до уникнення невдач, які прагнуть насамперед уникнути осуду, покарання. Саме очікування неприсмних наслідків визначає їхню діяльність.

У досліджуваній групі 45,19% студентів (43,75 % студентів м. Хмельницького та 46,20 % студентів м. Києва) проявили домінування середнього рівня уникнення невдач, що вказує на пасивність, страх помилок і невдач, уникання прийняття відповідальних рішень, страх ризику. Щодо низького рівня, то його складають 36,54 % студентів (31,25 % м. Хмельницького та 40,22 % студентів м. Києва).

Отже, проведення констатувального етапу педагогічного експерименту дозволило встановити, що низький рівень сформованості емоційної компетентності майбутніх психологів за всіма критеріями мають 14,74 % опитаних студентів, середній – 23,72 %, достатній рівень – 34,94 %, високий зафіксовано відповідно у 26,60 % студентів. Результати дослідно-експериментальної роботи свідчать про те, що у процесі професійної підготовки у навчальному закладі є ще суттєві резерви до вдосконалення.

Отримані дані констатувального етапу підтвердили необхідність обґрунтування педагогічних умов, впровадження яких в навчально-виховний процес надасть можливість підвищити рівень сформованості емоційної компетентності майбутніх психологів та загалом покращити їх готовність до майбутньої професійної діяльності.

Література

1. Андреева И.Н. Азбука эмоционального интеллекта / Андреева И.Н. – СПб. : «БХВ-Петербург», 2012 – 288 с.
2. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии / И. Н. Андреева. – Новополюцк: ПГУ, 2011. – 388 с.
3. Андреева И.Н. Адаптация опросника эмоциональной креативности (ЕСИ) / И.Н. Андреева // Психологический журнал, 2011. – № 1-2. – С. 75-81.
4. Головань М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 23-30.
5. Люсин Д. В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭМИн // Психологическая диагностика. - 2006.- № 4.- С. 3 – 22.

References

1. Andreeva I.N. Azbuka emotsionalnogo intellekta / Andreeva I.N. – SPb. : «BHV-Peterburg», 2012 – 288 s.
2. Andreeva I. N. Emotsionalnyiy intellekt kak fenomen sovremennoy psihologii / I. N. Andreeva. – Novopolotsk : PGU, 2011. – 388 s.
3. Andreeva I.N. Adaptatsiya oprosnika emotsionalnoy kreativnosti (ECI) / I.N. Andreeva // Psihologicheskiy jurnal, 2011. – № 1-2. – S. 75-81.
4. Holovan' M.S. Kompetentsiya i kompetentnist': dosvid teorii, teoriya dosvidu // Vyscha osvita Ukrayiny. – 2008. – № 3. – S. 23-30.
5. Lyusin D. V. Novaya metodika dlya izmereniya emotsionalnogo intellekta: oprosnik EmIn // Psihologicheskaya diagnostika.- 2006.- № 4.- S. 3 – 22.